

Deze nieuwsbrief
is het tweemaandelijks tijdschrift van KADOC.
Hij wordt op aanvraag
kosteloos toegezonden.
Afgiftekantoor Leuven 1.

KADOC

[2003, nr. 5, september-oktober]

Inhoud

1

Méphistophélès.

Een opmerkelijk
antiklerikaal blad

4

De Heilige en het
Beest. Dieren in het
volksgeloof

5

Liliane Voyé over
geloof en dieren
Tentoonstellingsproject
Marc Sleen

6

Middenveld en demo-
cratie. Een historische
benadering.
Internationaal ODIS-
Symposium

7

Met de drietand in de
rug. Het Algemeen
Boerensyndicaat

8

Lezersenquête.
Enkele conclusies

9

Colloquium over
neomiddeleeuwse
miniaturen

10

Kerken in neostijlen in
Vlaanderen.
Eindverslag

11

Proficiat Godfried
Kwanten
Het pontificaat van
Leo XIII

12

Zusters in frivole klede-
ren. Religieuze politiek
van Jozef II

KADOC Bibliotheek

Méphistophélès

Een opmerkelijk antiklerikaal blad

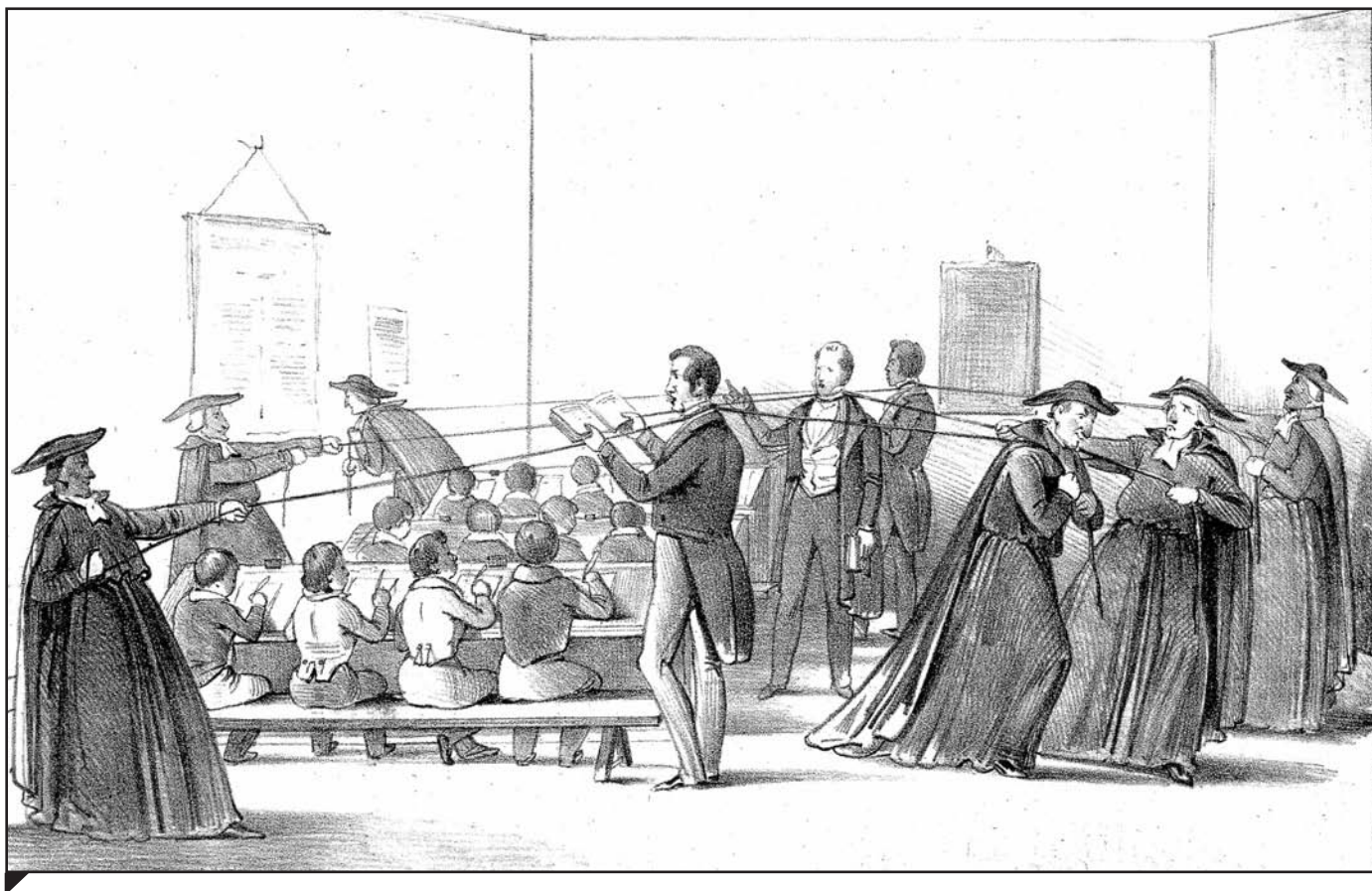
Deze karikatuur stelt de "verdelijke jacht" op erfenissen en schenkingen aan de kaak.

Naast uitingen van het katholiek leven in Vlaanderen worden op KADOC ook uitgesproken antiklerikale getuigenissen bijgehouden. In het kader van de reorganisatie van de kloosterbibliotheek van de Leuvense dominicanen kwam een aantal 19de-eeuwse tijdschriften op KADOC terecht. Vooral *Méphistophélès*, een Frans-Belgisch satirisch antiklerikaal blad vol politieke karikaturen, springt in het oog. Alleen de jaargangen 1838, en 1840 tot 1847 zijn bewaard, zij het onvolledig. Het tijdschrift heeft minstens tot 1860 bestaan.

Méphistophélès werd in Parijs geredigeerd en gedrukt, maar richtte zich voornamelijk tot een Belgisch publiek. Dat blijkt uit de talrijke Belgische boekhandels (Brussel, Antwerpen, Gent, Aalst, Brugge, Leuven, Mechelen, Kortrijk, Luik, Charleroi, Bergen en Waver) die abonnementen op het blad aanboden. Hun naam en adres werden telkens op de kop van het tijdschrift vermeld. Ook de advertenties en de reclame waren sterk op België georiënteerd.

Het tijdschrift verscheen tweemaal per week en telde vier bladzijden. Het viel vooral op door zijn scherpe satirische toon. Het is bovendien een van de eerste bladen waarin regel-

Deze karikatuur hekelt de greep van de clerus op het onderwijs.

matig politieke karikaturen verschenen. Een triomfantelijke duivel roept een geniepige "zwartrok", die stiekem de wet aan het verscheuren is, tot de orde met de uitspraak "Ah! Bazile, tu veux déchirer la loi": dat was jarenlang het logo van het blad. Vooral de jaargangen 1839, 1840 en 1841 tellen heel wat karikaturen. Vaak besloegen ze zelfs de twee binnenbladzijden van een nummer. Het waren litho's van potlood- en houtskooltekeningen die zeer zorgvuldig, met oog voor detail, waren gemaakt. Ze waren meestal anoniem, maar lijken van dezelfde hand. Sporadisch werden ze ondertekend met "Caricature de Méphistophélès". De meeste politieke karikaturen werden uitvoerig toegelicht. De jaargangen 1842 tot 1847 telden geen volbladkarikaturen meer. Wel waren er nog talrijke versierde initialen en vignetten die een artikel, een rubriek of een advertentie inleidden of illustreerden en het blad een eigen cachet gaven.

Inhoudelijk kan het tijdschrift als een antiklerikaal blad worden getypeerd. Vooral de Kerk en haar hiërarchie werden gevisieerd. *Méphistophélès* schreef vol verontwaardiging over paus Gregorius XVI ("Le pape est mort... que le Diable l'emporte"), de curie ("la cour de Rome"), kardinaal Sterckx ("le porcher Stercus") en de bisschoppen ("la Royauté de Malines"). Het waren echter vooral de lagere clerus en de jezuïeten die het moesten ontgelden. In de jaargang 1840 verscheen er een karikatuur van de jezuïeten "voulant s'emparer de l'instruction primaire". Het blad profileerde zich in hoofdzaak als een anti-pastoorsblad. Het bevatte heel wat artikelen, getuigenissen, boutades en zelfs gedichten die handelden over de clerus, die in Frankrijk en België aan een opmerkelijke opmars op het platteland bezig was. Het blad stak de draak met de misbruiken die met die groeiende invloed gepaard gingen. In een scherpe satirische en polemische taal werden clerici afgeschilderd als "intoleranten, tweedracht-

zaaiers, testamentenjagers, vrouwen-verleiders, huichelaars". Titels als "Intolérance du curé ...", "Le vicaire conspirateur", "Encore les turpitudes du curé ..." waren schering en inslag. Vaak werden de betrokkenen met naam en toenaam vermeld. Men werkte immers met concrete verhalen van (pseudo)getuigenissen, ondertekend met veelzeggende pseudoniemen als "un diabolotin Arlonnais", "un clairvoyant", "un anti-Vléminkxiste", "un excommunié", "V. Croyan", "Me Maçon". Verschillende karikaturen, o.a. over "les mœurs cléricales" (jg. 1841), ondersteunden deze beeldvorming. Het is opmerkelijk dat de gelovigen zelf wel met een zekere consideratie werden bejegend. Ze werden vooral afgeschilderd als arme, goedgelovige plattelandsbewoners, die werden misbruikt of gemanipuleerd.

Tal van artikelen en karikaturen waren maatschappelijk geladen. "Clerici roepen op tot revolutie tegen het grondwettelijke gezag, ze lapten de wetten aan hun laars en ver-

Met deze karikatuur veroordeelt Méphistophélès de invloed van de Kerk op de samenleving.

nederen de magistraten die belast zijn met de uitvoering ervan". In 1838 ging het blad fel tekeer tegen de verordening van het Belgische episcopaat tegen de vrijmetselarij, die inderdaad veel ophef maakte. "Une nouvelle Croisade de l'obscurantisme contre les lumières", zo heette het. Vooral de excommunicatie werd op de korrel genomen. "Leden, vermeende leden en sympathisanten krijgen geen absolutie meer, ze worden verjaagd uit de kerk, verstoten van de sacramenten en kunnen niet meer begraven worden op gewijde grond en dit terwijl veel van onze ministers, ambassadeurs, gouverneurs - en zelfs onze monarch - tot de vrijmetselarij behoren".

Het blad stak niet alleen de draak met Kerk en clerus, ook talrijke politieke gezagsdragers moesten het ont-

gelden. Vooral katholieke politici zoals Barthélémy Théodore de Theux werden op de korrel genomen, maar ook prominente liberalen, zoals Jean-Baptiste Nothomb en Joseph Lebeau werden niet gespaard. Het nummer van 22 maart 1840 bevatte een karikatuur over "het tijdverdrijf van de prominente regeringsleden dans l'heureuse Belgique", enkele weken voor de val van het unionistische kabinet de Theux. De redactie deelde het prille nationale gevoel van de jonge Belgische natie niet. Op 23 september 1841 verscheen het blad met een rouwband naar aanleiding van de elfde verjaardag van de Belgische revolutie. Die revolutie werd als een misleun afgedaan omdat er te weinig aandacht was besteed aan de soevereiniteit van het volk. Niet alleen kerkelijke en politieke gezagsdra-

gers moesten het ontgelden, ook bepaalde volkse tradities, zoals kermissen en processies. Jaargang 1838 bevat een karikatuur over "l'origine de la kermisse de Bruxelles".

Ten slotte werden ook de prille koloniale politiek van België, de buitenlandse politiek van Frankrijk en de internationale politiek zwaar op de korrel genomen. Het blad stak de draak met "Santo Tomas", een kortstondige Belgische kolonie in Guatemala (1843-1854). De interventies van Frankrijk in het Nabije Oosten werden met diverse karikaturen bedacht ("La France armée pour la défense de Méhémet-Ali", "Pacification de l'Orient", "Vaincre sans danger, c'est triompher sans gloire"). Het politieke evenwichtsspel tussen de groten (de Franse minister van Buitenlandse Zaken François Guizot, de Oostenrijkse kanselier Metternich en de Russische tsaar Nicolaas I) werd aan de kaak gesteld in een karikatuur met als titel "une scène de l'ours et le pacha". De karikatuur over de toegeving van Willem I rond de definitieve afstand van België (1838) kan wijzen op orangistische sympathieën.

Ook de persvrijheid was een waarde die het blad hoog in het vaandel voerde. In een karikatuur met als titel "Ne vous y flotez pas" werden inbreuken op de persvrijheid aan de kaak gesteld. Enkele minuscule en onbenullige heren met hoed en paraplu (de radicaal Adolf Bartels, de Brusselse radicaal-liberale arts Vleminckx en de katholieke unionist de Theux) probeerden de persvrijheid van zijn voetstuk te halen, maar zonder gevolg. "La liberté de la presse" werd verdedigd door een stoere en robuuste arbeider, die van geen wijken wilde weten.

Voor wie geïnteresseerd is in politieke karikaturen en in 19de-eeuwse politieke, maatschappelijke of mentaliteitsgeschiedenis is *Méphistophélès* ongetwijfeld een interessante bron.

(CD)

KADOC Tentoonstelling

De Heilige en het Beest

Dieren in het volksgeloof

Het varken van Sint-Antonius; de heilige Guido van Anderlecht, patroon van de veehandelaars en aangeroepen tegen veepest; de paardenprocessie van Hakendover; dieren als ex-voto's; de haan van Petrus en de muizen van Gertrudis... Heiligen hebben blijkbaar iets met dieren en in het volksgeloof gaan ze vaak hand in hand. De tentoonstelling *De Heilige en het Beest*, die op 18 september werd geopend met een lezing van UCL-hoogleraar Liliane Voyé (zie kader tekst), wil op een aantrekkelijke en originele manier inzoomen op de veelzijdige relatie tussen volksreligie en dierenwereld. Zij is een gezamenlijk initiatief van KADOC en CRKC, en kadert in het project *Lekker Dier!?*, een samenwerkingsverband van het Centrum Agrarische Geschiedenis (Leuven), Openluchtmuseum Bokrijk en MIAT (Gent).

Bedevaarten, aanroepingen van heiligen en volksdevoties zijn in onze gesecculariseerde maatschappij nog altijd aanwezig. Ze bestaan vaak (maar lang niet altijd) alleen nog bij de gratie van de folklore en het toerisme. Dat was tot aan de Tweede Wereldoorlog anders. Deze vormen van geloof én bijgeloof waren tot dan springlevend en sterk aanwezig in het leven van elke dag. Zij vonden veelal hun oorsprong in de Middeleeuwen (maar gingen dikwijls terug op voorchristelijke gebruiken), werden geactiveerd tijdens de Contrareformatie en herleefden in de 19de eeuw.

Voor alle kwalen, geestelijk of lichamelijk, van mens of dier, was er wel een heilige. Tot haar of hem konden de gelovigen zich wenden voor het

18de-eeuwse prent van de heilige Bernardus, vereerd in Steynockerzeel, zowel voor mens als dier.

onheil dat ze zelf niet konden afweeren. Zij gaven iets - een kaarsje, een offer, een gebed... - om genezing, troost... te bekomen. Misschien ging het wel om een vorm van ruilhandel: *do ut des*, maar dan van "geestelijke" aard. In de tentoonstelling *De Heilige en het Beest* komen in de eerste plaats die heiligen aan bod die aangeroepen worden ter bescherming van het vee in het alge-

meen of voor een bepaald dier of veeplaag. Waarom juist op hen een beroep werd gedaan, is niet altijd even duidelijk. Soms zijn het de "grote heiligen" (zoals Benedictus en natuurlijk ook Onze-Lieve-Vrouw) die voor alles worden aangesproken, dus ook voor het vee. Soms zijn ze louter lokaal bekend en is een (legendarische) gebeurtenis uit hun leven een aanknopingspunt.

Ook het fenomeen van ex-voto's in de vorm van dieren en de ommegangen worden even aangeraakt.

Dit specifieke volksgeloof - het aanroepen van heiligen voor het dierenwelzijn - is uiteraard vooral een fenomeen van het platteland, waar de gezondheid van het vee levensbepalend was. Tot voor de succesvolle ontwikkeling van de diergeneeskunde en de opkomst van de veeverzekeringen (niet zelden genoemd naar een "dierenheilige"?) op het einde van de 19de eeuw, was de heilige tenslotte de enige remedie. In de tentoonstelling komen ook heiligen aan bod die enkel worden afgebeeld met een dier, meestal omdat het in hun leven een of andere rol heeft gespeeld.

De tentoongestelde stukken zijn zeer divers van aard en getuigen van alle

uitingen van de volksdevotie: prenten en santjes, postkaarten en foto's, vaantjes en medailles, schilderijen en beelden, affiches en boeken, geluid en film... Ze zijn afkomstig uit de collecties van de twee organiserende instellingen, CRKC en KADOC, en werden aangevuld met enkele stukken uit openbare en privé-verzamelingen. Zij tonen de heiligen in hun gekende en soms minder gekende gedaanten en bieden de mogelijkheid tot een ware ontdekkingsstocht in de eigenzinnige wereld van heiligen en beesten.

De tentoonstelling loopt nog tot 31 oktober in de pandgangen van KADOC. Zij is gratis toegankelijk elke werkdag van 9 tot 17 uur en op zaterdag van 9 tot 12.30 uur.

(LV)

Liliane Voyé over geloof en dieren

Op de vernissage van *De Heilige en het Beest* gaf Liliane Voyé, hoogleraar sociologie aan de UCL, een boeiende en door het publiek gesmaakte inleidende lezing. Zij wees onder meer op het belang van het dier in de traditionele maatschappij, waar het onderscheid tussen mens en dier niet zo groot was. Beide leefden samen en ondergingen hetzelfde lot. Hun relatie was ambigu: enerzijds was het dier voor de mens een belangrijke "levensbron" (voedsel, kledij, kracht,...), anderzijds vormde het een bedreiging.

Het volksgeloof is, aldus de hoogleraar, van alle tijden, in alle bevolkingsgroepen aanwezig en ook nu nog actueel. Zij signaleerde bijvoorbeeld dat motorrijders in Banneux hun rijtuigen met bronwater besprenkelen en dat voor 'Harley-Davidsons' in Dinant jaarlijks een misviering wordt

gehouden. Het dier is echter niet verdwenen uit de volksreligie en speelt nog altijd een belangrijke rol in het leven van de mens. Professor Voyé vernoemde daarbij het ecologisch gedachtegoed, het dier als gezelschapswezen in een geïndividualiseerde maatschappij en het herhaaldelijk "optreden" van dieren in de reclame. Mensen lijken zich te identificeren met dieren. Ze vinden er kwaliteiten in terug die ze zelf verloren hebben.

De uiteenzetting maakte duidelijk dat het samenspel van dier en heiligen vanuit sociologisch en antropologisch oogpunt niet zo verwonderlijk is.

De volledige tekst van de lezing van professor Voyé is te vinden op de KADOC-website.

(LV)

Tentoonstellingsproject Marc Sleen

Eind vorig jaar werd Marc Sleen, de vader van het "dagbladverschijnsel" *Nero*, 80 jaar. Naar aanleiding daarvan organiseren Kunsthal Sint-Pietersabdij in Gent en KADOC in het najaar een dubbeltentoonstelling. In Gent wordt de volledige loopbaan van Sleen belicht: van de schilderijen en tekeningen die Marc Neels tijdens en onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog maakte, over de verschillende stripfiguren die hij als Marc Sleen voor diverse kranten en weekbladen tekende, tot *Zilveren Tranen*, het allerlaatste *Nero*-verhaal. KADOC brengt een minder gekend aspect van Sleens tekenkunst voor het voetlicht. Vanaf ca. 1945 tot ca. 1960 publiceerde Sleen in tal van (katholieke) bladen karikaturen die de binnen- en buitenlandse politiek op de korrel namen. Ook later liet hij in zijn *Nero*-albums de actualiteit geregeld "meespelen". In de pandgangen van KADOC zullen originele tekeningen, verkiezingsbladen en pamfletten, voorzien van de nodige duiding, te zien zijn. Beide tentoonstellingen, in Gent en Leuven, lopen van 28 november 2003 tot 11 januari 2004. In de volgende *Nieuwsbrieven* komen we er uitgebreid op terug.

KADOC Onderzoek **Middenveld en democratie.** **Een historische benadering** Internationaal ODIS-Symposium

Een stemming in de Vrouwelijke Consultatieve Commissie van het ACV, ca. 1980.

ODIS, voluit Onderzoekssteunpunt en Databank Intermediaire Structuren in Vlaanderen, 19de-20ste eeuw, is een wetenschappelijk project van ADVN, AMSAB-ISG, KADOC en liberaal archief, betoelaagd door het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek in het kader van het Max-Wildiersfonds. Het Steunpunt organiseert op 28-29 november een tweedaags internationaal symposium onder de titel *Intermediary Structures and Democracy. An historical Approach*. Historici en sociale wetenschappers zullen er van gedachten wisselen over de verhouding tussen de intermediaire structuren (het middenveld) en de democratie.

De kracht van het middenveld in een samenleving wordt vaak beschouwd als een criterium voor de beoordeling van haar democratisch gehalte

en stabiliteit. Intermediaire structuren speelden een belangrijke rol bij het controleren van sociale conflicten en in de opkomst en het behoud van democratische politieke systemen. In sommige landen hadden ze een doorslaggevende rol bij de totstandkoming van een ideologisch pluriform en sociaal gecorrigeerd samenlevingsmodel, de zogenaamde *consociational democracy*. De wijze waarop het middenveld deze functies heeft ontwikkeld, werden echter nog nauwelijks vanuit een internationaal comparatief standpunt geanalyseerd. Hoe hebben de intermediaire structuren bijgedragen aan de "boetsering" van de democratie in West-Europa? Droeg de totstandkoming van een internationaal middenveld bij tot de globalisering van de democratie? Kan men binnen middenveldorganisaties een graduele ontwikkeling bespeuren van democratische attitudes en ideeën? En wat bedoelden zij daarmee? Dat zijn slechts enkele van de vragen die tijdens het symposium aan bod zullen komen.

Het symposium is opgebouwd uit drie sessies. Na een inleidende voordracht door prof. dr. Marc Hooghe zal op vrijdag 28 november in het splinternieuwe Provinciehuis te Leuven tijdens een eerste sessie van gedachten worden gewisseld over de wijze waarop een nieuw onderzoeksinstrumentarium kan worden gecreëerd, teneinde vernieuwend diepteonderzoek naar het middenveld mogelijk te maken. Diverse buitenlandse voorbeelden komen daarbij aan bod. Tijdens die sessie zal ook de ODIS-databank aan het publiek worden voorgesteld.

De tweede dag van het symposium (zaterdag 29 november) vindt plaats in Brussel (Vlaams Parlement). In een eerste sessie wordt ingezoomd op de rol van intermediaire structuren in de democratische samenleving. 's Namiddags wordt stilgestaan bij de wijze waarop democratische denkbeelden en attitudes zich gaandeweg hebben genesteld binnen de verenigingscultuur van de intermediaire structuren, bv. in hun activiteitenpatroon, taalgebruik en rituelen.

ODIS heeft voor het symposium een schare bekende internationale onderzoekers kunnen bijeenbrengen, zoals Marcus Kreuzer (Villanova University, Pennsylvania), Dirk Berg-Schlosser (Phillips University Marburg), Jonathan Morris (University College London), Bob Reinalda (K.U.Nijmegen) en Patricia R. Turner (University of Wisconsin). De manifestatie biedt de mogelijkheid om uitgebreid kennis te maken met hun studiewerk en bevindingen en aldus ook het onderzoek in Vlaanderen vernieuwende wegen op te sturen.

Alle informatie aangaande het ODIS-symposium vindt u op de website van het project <http://www.odis.be> Inschrijven kan langs die weg of rechtstreeks aan Info@odis.be

(PH)

KADOC Studentenwerk

Met de drietand in de rug Het Algemeen Boerensyndicaat

Bart Coppein

Met de drietand in de rug.

Het Algemeen Boerensyndicaat en de doorbraak van het direct agrarisch syndicalisme in Vlaanderen (1962-1969)

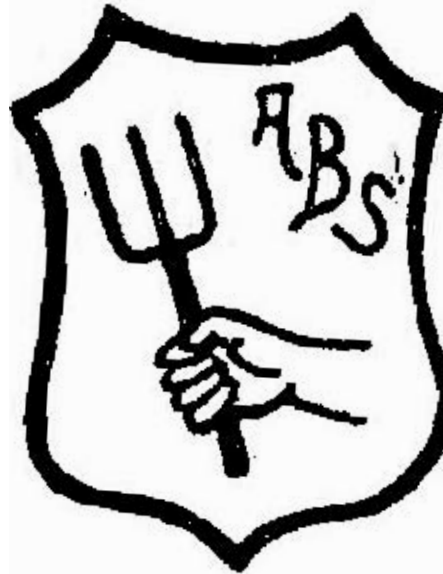
K.U.Leuven, Fac. Letteren, 2002.

Promotor: Leen Van Molle

Het Algemeen Boerensyndicaat (ABS) is na de Belgische Boerenbond (BB) de tweede grootste Vlaamse landbouworganisatie en telt ongeveer 10.000 leden. De organisatie vierde eind 2002 haar 40ste verjaardag en heeft een rijke, maar woelige geschiedenis. Deze verhandeling brengt de ontstaansgeschiedenis van het ABS voor het eerst in kaart en peilt tegelijk naar de oorzaken van de doorbraak van het gebruik van landbouwersbetogingen en -stakingen.

Van het "direct agrarisch syndicalisme" als instrument voor de belangenverdediging in Vlaanderen in de jaren 1960, was het ABS de grote gangmaker. De verhandeling is gebaseerd op uitgebreid bronnenonderzoek van het omvangrijke naoorlogse BB-archief, aangevuld met een analyse van de ledenbladen van BB en ABS, en interviews met gewezen voorzitters en algemeen secretarissen van beide landbouworganisaties. Het archief van het ABS mocht omwille van zijn gevoeligheid voor nog levende personen niet worden ingezien. De verhandeling vormt mee een aanzet tot het historiografisch onderzoek met betrekking tot de Belgische landbouw en landbouworganisaties, een nog zo goed als onontgonnen terrein.

Het ABS ontstond in 1962 uit de "drietandacties". Dat waren kleine regionale uitingen van landbouwersprotest, genoemd naar het symbool

ervan, de drietand. Die acties beoogden de publieke opinie bewust te maken van de problemen van de landbouwers en de regering onder druk te zetten. Ze werden op 30 mei 1962 gelanceerd door de Waalse landbouworganisatie *Fédération Nationale des Unions Professionnelles Agricoles* (UPA) onder druk van haar jongerenorganisatie, de *Fédération Nationale des Jeunes Alliances Paysannes* (JAP). De belangrijkste andere Belgische landbouworganisaties, de Belgische Boerenbond, de *Alliance Agricole belge* (AAB) en het Boerenfront (BF), werden om deelneming gevraagd, maar verkozen afzijdig te blijven. In de eerste fase kalkten de Waalse landbouwers drietanden op openbare wegen, op bomen en gebouwen en brachten ze houten drietanden aan op tractoren, bij boerderijen, weiden en velden. In de tweede fase gingen ze over tot betogingen. Van 28 juni tot 14 november 1962 vonden 22 landbouwersbetogingen plaats in Wallonië. Uiteindelijk zocht het directiecomité van de UPA opnieuw toenadering tot de BB en de AAB, en werd na moeizame besprekingen een gemeenschappelijk landbouwbeleidsprogramma aan de regering overhandigd.

In het najaar van 1962 breidden de drietandacties zich ook uit tot Vlaanderen. Van 10 juli tot 21 oktober 1962 werden er veertien betogingen gehouden. Anders dan in Wallonië vonden ze er grotendeels plaats buiten de bestaande landbouworganisaties en werden ze gedragen door spontaan opgerichte comités van landbouwers, gesteund door verbindingspersonen van de UPA en het commerciële landbouwweekblad *Landbouwleven*. Door de afzijdigheid van de BB kregen de acties in Vlaanderen onvermijdelijk een sterk anti-BB-karakter. Dat verklaart waarom ook concurrenten van de economische afdelingen van de BB zich erachter schaalden. De Vlaamse drietandacties mondden op 11 november 1962 uit in de oprichting van een nieuwe landbouworganisatie, met name het Algemeen Boerensyndicaat (ABS), waarin de plaatselijke actiecomités opgingen.

Het ABS ontwikkelde zich zeer duidelijk als een reactie op het BB-model: de organisatie profileerde zich als apolitek en levensbeschouwelijk neutraal en wilde de belangen van de Vlaamse landbouwers uitsluitend verdedigen door een direct agrarisch syndicalisme. Dat uitte zich in de periode 1963-1969 in 22 betogingen en 4 melkstakingen. De facto trad het ABS daardoor vooral op als een drukingsgroep op de BB, de grootste van de drie landbouworganisaties die gemachtigd waren om aan het politiek overleg met de overheid deel te nemen. Alhoewel de BB in de jaren 1960 het ABS poogde te negeren, heeft de organisatie er wilens nillens toch duidelijk de invloed van ondergaan. De standpunten van de BB inzake prijs- en structuurbeleid waren meestal een sterk gematigde versie van die van het ABS. In bepaalde gevallen zag de BB zich, na aanvankelijk verzet, gedwongen de visies van het ABS onverkort over te nemen, bv. de eis om een neutrale vetbepaling. Door de zichtbaarheid van de ABS-betogingen kon de BB het zich tegenover zijn leden ook niet veroor-

loven om zelf niet op straat te komen. Het Gemeenschappelijk Europees Landbouwbeleid werkte die koersverschuiving nog mee in de hand. Dat zou ook blijken uit de woelige betogingsgolven van landbouwers in 1971 (waarvan het orgelpunt de beruchte betoging in Brussel van 23 maart was) en 1974. Ten slotte beantwoordden een aantal wezenlijke aspecten van de grote herstructureringsoperatie van de BB uit 1971 aan de verzuchtingen van landbouwers die tijdens de drietandacties en daarna door het ABS waren geuit. Een aantal landbouwers had intussen ook al voor een dubbel lidmaatschap gekozen: van het ABS omwille van zijn strijdend-syndicaal profiel, van de BB omwille van zijn diensten.

De doorbraak van het direct agrarisch syndicalisme in Vlaanderen in de jaren 1960 hangt onlosmakelijk samen met de problematische positie van het zelfstandige gezinsbedrijf in de landbouwsector na de Tweede Wereldoorlog. Door de toenemende integratie van de landbouw in het industriële productieproces, wat een negatief effect had op de prijsvorming, verslechterde de inkomenspositie van een aanzienlijk deel van de landbouwers. Het Belgische noch het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid boden in de jaren 1960 enig soelaas; het eerste zag zich voortdurend geconfronteerd met structurele crisissen en kwam niet tot een afdoende langetermijnvisie; het tweede lokte door zijn systeem van gewaarborgde richtprijzen overproductie uit en kwam vooral een minderheid van grote landbouwbedrijven en agroconcerns ten goede.

KADOC Leeszaal Lezersenquête Enkele conclusies

Zicht op de KADOC-leeszaal (Foto Leopold Oosterlynck)

In het kader van het beleidsplan 2003-2007 van KADOC werd op 8 april 2003 een lezersenquête gelanceerd. Doel was onze lezers in kaart te brengen en te peilen naar hun tevredenheid over de werking van het centrum. De enquête werd per e-mail verstuurd naar 843 correspondenten. Op 18 mei 2003 waren er 294 antwoorden binnen (goed voor bijna 35%). De respons was dus zeer hoog, zodat er van een betrouwbare steekproef kan worden gesproken. We zetten de belangrijkste resultaten even op een rijtje.

Wie vulde de enquête in?

Meer dan 52% van de antwoorden kwam van studenten. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat het merendeel van de enquêtes werd ingevuld door twintigers. Zij zijn ook het best vertrouwd met het gebruik van internet. Samen met meer dan 16% wetenschappelijke onderzoe-

kers, is 68% van de antwoorden dus afkomstig uit de wetenschappelijke wereld. 80% van de ingevulde enquêtes kwam van lezers met een universitaire opleiding.

Het leeszaalbezoek

48% van de antwoorden kwam van trouwe leeszaalbezoekers. Zij bezochten onze leeszaal meer dan drie keer. 12% maakte gebruik van de dienstverlening via het digitaal loket. 32% kwam KADOC op het spoor via de bibliotheekcatalogus Dobis/Libis. Ook de heuristiek verloopt nog voor een zeer groot deel via Libis. De gemeenschappelijke catalogus blijft dus zeer belangrijk. Daarnaast worden de in de leeszaal beschikbare werkinstrumenten (inventarissen, catalogi en plaatsingslijsten) door de meeste lezers geraadpleegd. Het belang van de hulp van de leeszaalbediende mag eveneens niet worden onderschat.

KADOC wordt het meest bezocht voor zijn archieven. 52% van de gebruikers komt uitsluitend archieven

raadplegen; 36% consulteert enkel de bibliotheek. De audiovisuele collectie is het minst bekend, maar hier is de gerichte dienstverlening op afstand veel belangrijker.

Over de aanvraagprocedures van archiefstukken worden de meeste negatieve opmerkingen gemaakt. Vele lezers hebben weinig begrip voor de 30-jaarregel (waarbij archiefdossiers slechts na 30 jaar en mits toestemming van de bewaargever kunnen worden geconsulteerd) en voor het feit dat de toelating van de eigenaars van de archieven is vereist vooraleer archiefdossiers kunnen worden ingekeken. Ook zijn er opmerkingen over het feit dat KADOC geen boeken uitleent.

Lezers vragen hoe langer hoe meer een snelle bediening, met een minimum aan administratieve formaliteiten en staan minder stil bij de rechten van de eigenaar en de regelgeving m.b.t. de privacy. Over deze procedures en hun noodzaak moet alleszins meer worden gecommuniceerd.

Website

De KADOC-website wordt goed beoordeeld (71%). Het zijn vooral de algemene rubrieken en de rubrieken m.b.t. de collectie die het meest worden bekeken. De rest van de werking van KADOC is de lezers weinig bekend. Dat is niet verwonderlijk, omdat zij vooral op zoek zijn naar nuttige documenten voor hun onderzoek.

Tevredenheidsscore

In de enquête konden punten van 0 tot 5 worden gegeven voor diverse aspecten van de werking (van helemaal niet tevreden tot uiterst tevreden). Voor het bepalen van een tevredenheidspercentage werden de niet-beoordeelde items weggelaten. De algemene werking krijgt zo een score van 80,29%. Andere categorieën die een score van meer dan 80% halen, zijn de dienstverlening, het onthaal, de informatieverstrekking in de leeszaal en via e-mail, het

aanhalen en het fotokopiëren. Het zwakst scoren het archievenbestand op het web en de handbibliotheek. Het is ook duidelijk dat de lezers meer on-linediensten vragen, om de dienstverlening nog soepeler te kunnen doen verlopen. In elk geval kan worden gesteld dat de algemene tevredenheid over KADOC bij onze lezers zeer groot is.

En de prijzen...

Onder de deelnemers van de enquête werden vijf publicaties uitgeloot. De winnaars zijn Roger Oosterlinck, Brigitte Philips, Evelien Prové, John Thornton en Annemie Van den Eynden.

Voor een meer gedetailleerde en cijfermatige analyse van de enquête verwijzen we naar de website van KADOC.

(LS)

Colloquium over neo-middeleeuwse miniaturen

In het verlengde van de publicatie en tentoonstelling *Neogotiek in de boekenkast* (1997) en met de steun van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek-Vlaanderen wordt het onderzoek naar de hernieuwing van de middeleeuwse miniatuur in de negentiende eeuw voortgezet door het Studiecentrum Vlaamse Miniaturisten en KADOC.

In het kader van dit internationaal onderzoek wordt een workshop georganiseerd waarvoor gerenommeerde specialisten zijn uitgenodigd. Een van hen, Dr. William Voelkle, hoofdbibliothecaris van de Pierpont Morgan Library (New York), zal op vrijdag 5 december om 20u een openbare avondlezing houden. Die

lezing vindt plaats in de kardinaal Mercier-zaal in het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, kardinaal Mercierplein 2 in Leuven.

Voelkle spreekt over *The Spanish Forger: Master of Manuscript Chicanery*. Aan de hand van het verhaal van een talentvolle vervalscher van middeleeuwse miniaturen, gaat hij in op deze onverwachte vorm van "neo-kunst".

Voor meer inlichtingen over deze lezing kan u zich wenden tot KADOC (tel. 016 32 35 00) of tot de website van het centrum.

(THOC)

België en Duitsland, alias David en Goliath, detail uit de *Lettre pastorale* van kardinaal Mercier (1914), die tijdens de oorlogsjaren door het atelier van de benedictinessenabdijs van Maréchal werd vervaardigd.

KADOC Onderzoek **Kerken in neostijlen in Vlaanderen** **Eindverslag**

Op 15 september werd in de Parkabdij in Leuven het eindverslag van het onderzoeksproject "Kerken in neostijlen in Vlaanderen" overhandigd aan minister Paul Van Grembergen, bevoegd voor de monumentenzorg in Vlaanderen. Daarmee beschikt Vlaanderen voor het eerst over een totaalzicht op zijn omvangrijke 19de-eeuwse kerkelijke architectuur. Tevens werd in het kader van het onderzoek een methodologie ontwikkeld voor de waardebeoordeling van dat gebouwenpatrimonium. Ten slotte werden er oriëntaties aangegeven voor de toekomstige monumentenzorg ervan.

Het aan KADOC toevertrouwde onderzoek - voluit *Kerken in neostijlen. Ontwikkeling en implementatie van een methodologie voor de bescherming en de monumentenzorg van het 19de-eeuwse kerkelijk architecturaal patrimonium in Vlaanderen* - was een opdracht van de Afdeling Monumenten en Landschappen van de Vlaamse Gemeenschap en nam twee jaar in beslag (zie *Nieuwsbrief* 2002/1 en 2002/5). Een databank werd ontwikkeld waarin een gedetailleerde beschrijving werd opgenomen van een 1500-tal (nog bestaande) kerken en kapellen in de vele parochies, kloosters, scholen, hospitalen, gevangenissen enz. Van meet af aan werd daarbij een onderscheid gemaakt tussen nieuwbouw en verbouwingen. In de 19de eeuw werden immers talrijke bestaande kerken vergroot en enkele oude delen, meestal een toren of een koorpartij, in de nieuwbouw geïntegreerd.

Het overzicht van de 19de-eeuwse kerkelijke architectuur werpt een

De kapel van de zusters ursulinen in Overpelt, in 1909 opgetrokken naar een ontwerp van kanunnik J. Broux, is de oudst bekende betonkerk in Vlaanderen. (Foto Thoc, mei 2003)

nieuw licht op een kwantitatief belangrijk patrimonium, dat tot dusver al te vaak als eentonig en inspiratieloos werd beschouwd. Het onderzoek maakt daarentegen duidelijk dat er een bijzonder kleurrijke waaier bestaat van types, concepten, materialen, structuren, decoraties, stijlen enz. Zelfs binnen de neogotiek - die met ca. 60% toch dé belangrijkste neostijl in Vlaanderen is - mag het beeld niet worden gereduceerd tot een herhaling van een handvol stereotypes. Wanneer de ligging van de gebouwen en de relatie van hun volumes met de ruimtelijke context in beschouwing worden genomen, blijkt hun bepalende rol in de urbanisatie van stad en platteland, tot op vandaag. 19de-eeuwse kerkgebouwen vormen bovendien een kwalitatief belangrijk onderdeel van het religieus patrimonium in Vlaanderen en dienen als dusdanig te worden erkend. Ze zijn uitingen van verscheidene facetten van de 19de-eeuwse moderniteit, met name

een samengaan van rationaliteit (rationeel aanwenden van architectuurtalen), moderne bouwmaterialen en -technieken (niet altijd verhuld), stedenbouw in de tijd van de industriële revolutie en historische harmonie (historiserende vormen). Kortom, het wat ongelukkige begrip "neostijl" dekt een veel ruimere en verscheiden lading.

Dankzij het onderzoek kunnen nu voor elk 19de-eeuws religieus bouwwerk verschillende parameters worden nagegaan: functie, stijl, architectuurtype en -structuur, architect, ruimtelijke context en in beperkte mate het interieur. De historische context, in het bijzonder de rol van de opdrachtgevers, kon in het kader van dit onderzoek niet systematisch worden belicht. De methodologie voor de waardebeoordeling van de gebouwen bestaat in de combinatie van de verschillende invalshoeken en hun toetsing inzake gaafheid, zeldzaamheid en oorspronkelijkheid.

Op de 1088 19de-eeuwse nieuwe kerkgebouwen zijn er vandaag reeds 220 beschermd of voorlopig beschermd. Een 60-tal bijkomende gebouwen komt voor een snelle bescherming zeker in aanmerking.

Het eindverslag beperkt zich niet tot het aanreiken van een methodologie. Op basis van een comparatieve benadering met de buurlanden zijn ook oriënterende voorstellen toegevoegd voor een beschermingspolitiek en de problematiek van ontwijde kerken. De praktijk in het buitenland leert dat gestructureerd overleg en een gecoördineerde aanpak tussen alle betrokken partijen de sleutels vormen voor een goede erfgoedzorg. Alleen zo kan de toekomst van het kerkelijk erfgoed evenwichtig en in dialoog worden behandeld.

(THOC)

Proficiat Godfried Kwanten

Het doctoraat van KADOC-archivaris Godfried Kwanten, *August-Edmond De Schryver (1898-1991). Politieke biografie van een gentleman-staatsman*, uitgegeven in de reeks KADOC-Studies, is bekroond met de Driejaarlijkse Prijs Vlaanderen voor Geschiedkundige Wetenschappen 2003. De prijs, gesticht ter nagedachtenis van Maria Herrentals (1919-1988), een Vlaams-bewuste en sociaal geëngageerde Brugse onderwijzeres, wordt toegekend door de Academische Stichting Leuven in samenwerking met de Katholieke Universiteit Leuven Campus Kortrijk (KULAK) en het Komitee voor Frans-Vlaanderen vzw. Deze instellingen bekronen daarmee een "oorspronkelijke, wetenschappelijk verantwoorde studie met betrekking tot de geschiedenis van Vlaanderen". De prijs wordt op 12 december e.k. in Kortrijk uitgereikt.

KADOC Colloquium

Het pontificaat van Leo XIII

Naar aanleiding van de honderdste verjaardag van het overlijden van paus Leo XIII vindt van 11 tot 13 december in Rome een internationaal colloquium plaats onder de titel *Het Vaticaan, de katholieke opinie en de internationale orde onder paus Leo XIII (1878-1903)*. De organisatie is in handen van KADOC, de Academia Belgica in Rome, de universiteit LUMSA (Libera Università Maria SS. Assunta, Rome) en de universiteiten Lyon 2 en Lyon 3.

Het colloquium zal een fundamenteel leidmotief van het pontificaat van Leo XIII onder de loep nemen: de poging om de Heilige Stoel te reintegreren in het internationale systeem na het verdwijnen van de Pauselijke Staten. Het wil daarbij de wisselwerking tussen de Vaticaanse diplomatie, de katholieke opinie en de veranderende internationale context centraal stellen. Concreet zal het thema worden uitgediept in vier stappen.

Een eerste, meer algemeen deel van het congres is gewijd aan de ontwikkeling van Vaticaanse strategieën in de politieke constellatie van de late 19de eeuw. Een tweede deel gaat in op het toenemend belang van de katholieke opinie als nieuwe hefboom van de Vaticaanse diplomatie. In een derde deel wordt de driehoeksrelatie tussen de internationale politiek, het pausdom en de katholieke massa's belicht aan de hand van vijf representatieve casestudy's. Het laatste luik van het colloquium is gewijd aan de reacties van de verschillende grootmachten op de transformatie van de Vaticaanse diplomatie onder Leo XIII. Een afsluitende lezing peilt, bij wijze van epiloog, naar de betekenis van het pontificaat in het ontstaan van de moderne Vaticaanse diplomatie.

De voertalen zijn Engels, Frans en Italiaans. Er zijn 23 sprekers uit acht Europese landen en uit Noord-Amerika. Het wetenschappelijk comité bestaat uit Jean-Dominique Durand (Lyon 3), Giuseppe Ignesti (LUMSA, Roma), Emiel Lamberts (KADOC-K.U.Leuven) en Vincent Viaene (K.U.Leuven). Het colloquium vindt plaats in de Academia Belgica (op donderdag 11 en zaterdag 13 december) en in LUMSA (op vrijdag 12 december).

Meer info bij: magda.pluy-mers@kadoc.kuleuven.ac.be, tel. +32 16 32 35 11 of op www.kadoc.kuleuven.ac.be.

KADOC Audiovisuele documentatie

Zusters in frivole klederen

Religieuze politiek van Jozef II

Via professor Jan Roegiers verwierf KADOC onlangs een bijzonder interessante, zeldzame 18de-eeuwse prent die de religieuze opvattingen van keizer Jozef II verheerlijkt. De gravure uit 1786 is van de hand van C.G. Guttenberg uit Düsseldorf en is gemaakt naar een werk van de Luikse schilder Leonard Defrance uit 1782.

De prent verwijst vooral naar de politiek van Jozef II die alle "onnuttige" en contemplatieve kloosters in het Oostenrijkse rijk wilde sluiten. Kloosters die educatief en caritatief werk verrichtten, werden ongemoeid gelaten. De prent toont paters die het klooster blijgezind en met een knapzak verlaten, zich de baard laten afdoen en een mooie witte pruik laten aanmeten. Zusters worden verleid door frivole kleren en krijgen schalkse blikken toegeworpen. Centraal staat een standbeeld van Jozef II als Romeins keizer. Op de sokkel worden zijn antiklerikale initiatieven met belangstelling gelezen. De politiek van de keizer

werd later door het Franse bewind versterkt voortgezet, terwijl ook Napoleon, ondanks het Concordaat met paus Pius VII (1801), en Willem I geen contemplatieve orden of congregaties toelieten. Pas na 1830, na de Belgische onafhankelijkheid, konden religieuze instituten aan hun heropleving beginnen op basis van de grondwettelijke vrijheid van vereniging en eredienst.

(LV)

Werken mee aan dit nummer:
Thomas Coomans
Jan De Maeyer
Lieve Dhaene
Carine Dujardin
Peter Heyrman
Godfried Kwanten
Magda Pluymers
Luc Schokkaert
Luc Vints

Vormgeving
Johan Mahieu (concept)
Alexis Vermeylen

Druk
Peeters, Herent

Verschijnt tweemaandelijks

Kantoor van afgifte
3000 Leuven 1.

Verantwoordelijke uitgever
Emiel Lamberts
Schoonzichtlaan 52
3020 Herent

KADOC
Vlamingenstraat 39
B - 3000 Leuven
Tel 016 32 35 00
Fax 016 32 35 01
E-mail:
postmaster@kadoc.kuleuven.ac.be
Internet:
<http://www.kadoc.kuleuven.ac.be>

Giften voor het KADOC kunnen worden overgemaakt op reknr. 432-0000011-57 van de K.U.Leuven met vermelding 'gift KADOC TQO-MECEN1-P3610'. Vanaf 30,00 € wordt een fiscaal attest bezorgd.

